

Alexander Dubček – obhájce a politik česko-slovenské vzájemnosti

FRANTIŠEK HEJL (BRNO)

„Vám, českému národu ani slovenskému, našťastie nemusím vysvetľovať svoj osobný postoj k česko-slovenskej vzájomnosti. Odhliadnúc od nedostatkov minulosti máme i po tieto dni a mesiace na myslí odkaz našich predkov. Patríme k sebe. Potvrďuje to i celá história našich vzťahov – 1848, 1914, 1939 i 1968. Potvrďilo to aj nové demokratické povznesenie našich národov, všetkých občanov, v oných pohnutých zimných dňoch roku 1989. Snáňme sa prekonať súčasné ťažkosti a problémy. Prispějeme tak k dôležitej a toľko potrebnej politickej stabilite v tomto regióne strednej Európy. Preto žíme, pracujeme a konáme tak, aby sme k spokojnosti ľudu oboch našich národov, všetkých občanov uchovali našu česko-slovenskú štátnosť ...“¹

Citovaná pasáž je z pripravovaného projevu Alexandra Dubčeka, k němuž jej vyzval Václav Havel, na manifestaci 21. listopadu 1991 na Václavském náměstí, svolané a organizované občanskou iniciativou Za společný stát. V atmosféře rozjitřených nacionalistických vášní mohlo mít Dubčekovo vystoupení velký význam. Dubčekovo vystoupení však bylo zabráněno. A kdo jiný měl takové morální právo než právě A. Dubček, v jehož politické činnosti od šedesátých let problematika česko-slovenské vzájemnosti zaujímala přední místo, byla nedílnou součástí jeho demokratismu a humanismu.

Dobrat se zdrojů a pohnutek myšlení a konání Alexandra Dubčeka, jeho filozofie a principů politické praxe, které charakterizují takové výrazné rysy a vlastnosti jako šlechetnost a velkorysost, korektnost a dobrota, skromnost a citlivost, vytrvalost a sebekázeň, čestnost a poctivost, rozváž-

¹ H. Maxa: *Alexander Dubček. Člověk v politice (1990–1992)*, Brno 1998, str. 155 (úryvek z připravovaného projevu A. Dubčeka, který nemohl být přednesen 21. 11. 1991 v Praze).

nost (někdy až nerozhodnost) a odvaha v zápasech za dobrou věc – není právě u Dubčeka snadnou záležitostí. K hlubšímu studiu a poznání dějinného procesu národního a evropského se Dubček dostal poměrně pozdě, teprve ve věku zralosti za svého studia (externího) na Právnické fakultě Univerzity Komenského a následně pak na Vysoké škole politické při ÚV KSSS v Moskvě (1955 – 1958). Na této vysoké škole se mu sice dostalo velkého množství historických faktů a fenoménů, předkládaných a vykládaných v indoktrinovaných schématech, která mysl zvědavého a důkladného hledače pravdy a objektivního poznání nemohla uspokojit a vzbuzovala jen pochybnosti a kladla otázky. Dubček si tu oblíbil ekonomii a historii, tedy konkrétní vědní obory, na nichž spočívalo novodobé pojetí teorie dělnického a socialistického hnutí. Tehdy ve studiu A. Dubčeka zvláštní místo připadlo Marxovu Kapitálu a některým historickým spisům. Na těchto spisech Dubčeka upoutal Marxův vášnivý demokratismus. Tehdy Dubček vysoce ocenil své předchozí studium na Právnické fakultě (byť mu bylo dovoleno absolvovat jen 6 semestrů), jež mu umožnilo překročit horizont výkladů a seminářů moskevských lektorů a profesorů. Dospěl k poznání, že bez důkladných teoretických vědomostí by byl ve své politické praxi jen pouhým pragmatikem.²

Alexander Dubček měl výborné rodové předpoklady. Generace Dubčekovců lze sledovat od počátku 19. století. Od praděda Andreje a děda Michala Dubčekovci vynikali fortelem venkovských sklářů v manufaktuře zapřísáhlého maďarizátora grófa Zaye v Uhrovci ve Strážovském předhůří. Bylo již od počátku století rodinnou tradicí pečovat o základní školní vzdělání a o řemeslnou kvalifikaci všech dětí, včetně dívek (švadleny). Svědectví předvídavosti a moudrosti rodičů. Otec A. Dubčeka záhy v mládí osiřel, vdova byla přijata do sklárny na manželovo místo a s vypětím všech sil se postarala o své tři siroty: Štefan, Alexandrův otec, se vyučil tesařem, strýc Michal krejčím a teta Mária švadlenou. V Uhrovci měli jen domeček o rozměru 3 x 3m o jedné světnici a černé předsíni. Otec Štefan po vyučení odešel s bratrem do Budapešti a svým fortelem a dovedností brzy získal autoritu u svých i starších spolupracovníků. Naučil se maďarsky a stanul v předních řadách budapeštského sociálnědemokratického dělnického hnutí. Pro účast na stávce byl z Budapešti vypovězen. Po návratu v Uhrovci dlouho nepobyl, následoval tisíce slovenských mladíků a dívek a emigroval za prací do Ameriky, do Chicaga (1912). Pro svou

² *Naděje umírá poslední. Vlastní životopis Alexandra Dubčeka*, ed. Jiří Hochman, Praha 1993. str. 75 an.

zdatnost fyzickou, řemeslnou zručnost a přirozenou inteligenci získal si autoritu u zaměstnavatele, ale rovněž mezi slovenskými emigranty, v jejichž odborových a kulturních organizacích pracoval. V roce 1916 přijal americké občanství. Když měl v r. 1917 nastoupit do americké armády a účastnit se bojů na západní frontě proti císařskému Německu, odmítl nastoupit a vykonat vojenskou povinnost a byl odsouzen na 18 měsíců. Masarykova akce mezi Slováky a Čechy v USA a slibný obraz svobodného demokratického československého státu slibovaly emigrantům nadějnou budoucnost. Společný stát proklamovaný Pittsburskou dohodou garantoval jistotu národní svobody a ochrany před maďarizací, útlakem sociálním, politickým, národním a kulturním.

V prosinci 1919 se narodil prvorozený syn Július již jako americký občan. Návrat do vlasti musel být dočasně odložen a když počátkem roku 1921 byla rodina opět „v naději“, bylo nutno uskutečnit plán návratu.

Zatím v poválečné střední Evropě po rozpadu Rakouska-Uherska nastaly velmi těžké hospodářské a sociální poměry. Válečné vyčerpání a rozklad monarchie, rozpad jednotné ekonomiky a trhu těžce doléhaly na nástupnické státy. Dubčekova rodina se vracela ze zajištěné existence do bídy a nejistých poměrů. Jejich domek byl v rozvalinách a jen milosrdenstvím evangelického varhaníka a správce školy Trančíka získali ubytování v domě evangelické fary, v němž se před 106 lety narodil Ľudovít Štúr. 27. listopadu se tu narodil Alexander Dubček.³

Těžké sociální poměry revolucionizovaly stoupence socialistického dělnického hnutí, které již od počátku století mělo v Uhrovci vlastní organizaci. Uhrovecká sociálnědemokratická organizace 15. 9. 1921 přijala 21 podmínek KI a v čele založené komunistické organizace stanul Štefan Dubček. Na pomoc mladému Sovětskému Rusku se organizovala Internationale Arbeiterhilfe (Mezinárodní dělnická pomoc – Interhelpo), která ve světě v první pol. 20. let čítala na 15 miliónů členů. Značný byl ohlas této akce na Slovensku a v českých zemích. Čsl. družstvo se začalo organizovat v roce 1924 a 29. března 1925 z Žiliny do dalekého Pišpeku, a to podle dohody, předem se sovětskými orgány uzavřené, vyjela první výprava. Do roku 1932 vydalo se do obtížných podmínek celkem 5 výprav o 1078 členech. Odjížděly celé rodiny včetně početných dětí. První část přibyla do Pišpeku pod masivem Ťan-šanu 24. dubna. Ze svých povinných vkladů nakoupili stroje a techniku, včetně automobilu a traktoru, generátoru o 40 HP

³ Hejl, F.: *Ľ. Štúr*, in: Haló noviny, roč. 9, č. 8 z 11. 1. 1999, s. IV., přílohy Společnost, ekonomika, politika.

a strojního vybavení kožedělné a dřevoobráběcí dílny, šicího stroje a kuchyňského vybavení aj. Jejich příjezd do primitivní karavanní stanice způsobil skutečnou technickou revoluci. Podmínky pro život našich občanů tam byly tvrdé: ubytování bylo v dřevěných barácích po zajatcích z rusko-japonské války, značně již sešlých, citelný byl nedostatek nezávadné vody, podnebí – v létě horko, v zimě mráz, a to značný. Interhelpovci, vesměs vysoce kvalifikovaní řemeslníci, vytvořili jednotlivý pracovní kolektiv. Tak nejen v krátké době vystavěli domky, ale družstvo vybudovalo základy kirgizské průmyslové výroby. Postavili a dali do provozu elektrárnu, slévárnu, koželužnu, cihelnu, výrobu nábytku, nakonec postavili budovu místního sovětu, školu, lékařskou ordinaci, kulturní dům o 600 místech, budovu Kirgizského sovětu, státní banky atd. Je třeba říci, že od samého počátku mělo družstvo velkou finanční podporu od státu. Pišpek (pozdější Frunze) se postupně měnil na město.⁴ V druhém roce (1926) přijeli též dva lékaři a dva slovenští učitelé s vybavením školy a zdravotního střediska.

Pro mladé Dubčekovy syny to byla velká mezinárodní zkušenost. Školu například navštěvovaly i děti místních obyvatel.

V roce 1933 se Dubčekova rodina přestěhovala do Gorkého, jehož střední, odborné a vysoké školy skýtaly možnost vzdělání oběma mimořádně nadaným synům. Zkušenosti, poznatky a získané návyky, které si rodina osvojila v Pišpeku, hluboce ovlivnily jednání a myšlení jejích členů. V Gorkém Dubčekovi synové pokračovali v dobrých výsledcích ve středoškolském studiu. V roce 1935 se však rodina musela rozdělit a matka s Julkem se vrátili na Slovensko. Závěrečné období (do roku 1938) bylo mezinárodně i vnitropoliticky složitou dobou. Nad Evropou se stahovaly mraky fašistické agrese a v SSSR jako blesk zapůsobily procesy s Tuchačevským, Bljucherem a dalšími vysokými sovětskými veliteli. Tísňivé působilo, když Saša tu a tam zvěděl od kamarádů, že jejich otce zatkli nebo že zmizeli. Vznikaly otázky, které zůstaly nezodpovězené, pochybnosti o strategické pevnosti SSSR. Přesto však rodiny nadále důvěřovaly v realitu socialistické budoucnosti. Znepokojující byly i zprávy, kterých se jim dostávalo ze Slovenska, kde ožívaly staré autonomistické skupiny z roku 1918 a od roku 1935 stále razantněji vystupovali mladí

⁴ Za mého pobytu ve Frunze v polovině 80. let město bylo již výstavným centrem průmyslu, kultury, vzdělanosti s vysokými školami a ústavy Akademie věd. Na jeho československé průkopníky se stále zachovává vděčná paměť a dokumenty v místním muzeu.

radikálové Hlinkovy slovenské ľudové strany a sílila jejich protidemokratická a protičeská i protičeskoslovenská demagogie. Těmto silám se dostalo morální, politické a hmotné podpory ze zahraničí, zvl. od amerických a kanadských Slováků. Po mnichovské zradě západních demokracií se tu plně uplatnila nacistická mocenská politika a z Hitlerovy iniciativy byl 14. března 1939 ustaven vazalský Slovenský stát. Stalo se tak v rozporu se stávající ústavou. Židé, komunisté, sociální demokraté a Češi byli nyní považováni za nepřátele státu.

Štefan a Saša Dubčekové se na podzim 1938 vrátili ze SSSR, aby nemuseli přijmout sovětské občanství. Po návratu oba synové našli zaměstnání v nově vybudovaném závodě Škodovky v Dubnici nad Váhom. V politické orientaci následovali svého otce v jeho ilegální komunistické činnosti proti fašismu, neboť jedním z programových bodů KSS (až do r. 1940) byla obnova ČSR.⁵

Dubčekova rodina byla pro otcovu politickou činnost krutě pronásledována. Po zatčení I. a II. Ústředního vedení KSS, s nímž Dubček spolupracoval, stal se počátkem léta 1942 členem III. vedení, ale již po dvou měsících byl zatčen (19. 7. 1942). Z vězení bratislavského soudu byl 5. 2. 1945 vydán gestapu a 19. 2. 1945 odvezen do koncentračního tábora Mauthausen. Július a Saša se podíleli na přípravách SNP a koncem srpna 1944 vstoupili do řad jeho bojovníků. Július bojoval v rozvědce 10. praporu partyzánského Svazku Jána Žižku a 22. ledna 1945 padl.⁶ Saša v rámci vyhlášené mobilizace vstoupil (dobrovolně) do dělostřeleckého praporu v Topoľčanech a prodělal jeho bojovou cestu až do pádu Banské Bystrice. Utrpená zranění si tajně léčil v rodině evangelického kazatele ve vsi Velčice u Trenčína.

Po osvobození pracoval v Trenčíně a v červnu 1949 na výzvu KSS nastoupil do stranického aparátu. V roce 1951 byl přeložen do Bratislavy, kde ho zastihly represe stranických funkcionářů. Stále naléhavěji si uvědomoval, že odpovědné řídicí funkce vyžadují vysokoškolské vzdělání. Proto se v roce 1952 zapsal – jak jsem již vzpomněl – do externího studia na Právnické fakultě Univerzity Komenského. Po 6. semestru byl vyslán do Moskvy.⁷

⁵ *Naděje umírá poslední ...*, str. 41 an.

⁶ *Archív autora. Též Múzeum SNP v Banské Bystrici, fond Partyzánský svazek Jána Žižku, seznam padlých 10. praporu*, vel. Vladimír Žalman.

⁷ *Naděje umírá poslední ...*, str. 73 – 78.

Po tříletém studiu se z Moskvy vrátil, vykonával funkci krajského tajemníka v aparátu ÚV KSS. Dále studoval, obíral se teoretickými problémy revoluce, zvl. po roce 1945. Chruščovovo odhalení chyb ve vývoji sovětského systému, zvláště pak stalinismu, podnítilo rozvíjení Dubčekových úvah o našem vývoji po roce 1945. Dospěl k závěru, že vlastním principem Národní fronty je partnerský svazek politických stran a hnutí na principu dobrovolnosti a rovnosti, jehož cílem je nastolení sociálně spravedlivého řádu v nové ČSR, v níž slovenský a český národ budou žít v bratrském společenství jako dva rovnoprávné a svobodné subjekty. Tak Dubček domýšlel základní dokumenty politické vůle obou našich národů za osvobozenického zápasu v letech 1939 – 1945.⁸ Bylo zcela logické, že nucené opuštění čl. cesty k socialismu a její nahrazení sovětským modelem jako jedinou transformační cestou bylo vážnou deformací marxistické teorie socialistické revoluce. Dubčekův skepticismus ve vztahu k jediné možné transformační cestě podnítilo Chruščovovo vystoupení na XX. a XXII. sjezdu KSSS.

V září 1958 se Dubček stal tajemníkem KSS v Bratislavě a v říjnu členem ÚV KSČ v Praze. V roce 1960 přichází do Prahy jako tajemník ÚV KSČ pro strojírenský, metalurgický a chemický průmysl a průmysl stavebních hmot. Zúčastnil se práce v tzv. Barnabitské komisi a s nevolí sledoval selektivní a pomalou realizaci rehabilitace nespravedlivě odsouzených. Seznámil se nejen s celou složitostí řídicího aparátu, ale poznal i nechuť, ba neschopnost řady funkcionářů realizovat přijatá nápravná opatření. V Dubčekově mysli dozrává poznání o nutnosti kvalitativní změny politické teorie a praxe a v demokratizaci společnosti hledat východisko z hrozící krize. Ideově se blížil s teoretiky Otou Šikem, Karlem Koubou a Vladimírem Kadlecem aj. Nejprve se rozhodl přistoupit k analýze ekonomické situace na Slovensku a otevřít otázku ekonomických priorit a rovněž rozhodnějšího postupu při rehabilitacích obětí deformací. Přímou za krajně necitelný zásah do práv nejvyšších státních orgánů na Slovensku považoval ustanovení ústavy z 60. let o jejich nivelizaci. Centralistický pražský dirigismus umrtvoval živý tep česko-slovenské vzájemnosti a mezi Čechy a Slováky zasel vážné rozpory v hospodářském, politickém a kulturním soužití. Postupně se stávalo stále zřetelnější, že Novotného

⁸ Vyhlášení čs. vlády k vypuknutí SNP z 30. 8. 1944, in: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, ed. V. Prečan, Bratislava 1965, dok. č. 184, s. 360, č. 190, s. 365; *Deklarace Slovenské národní rady z 1. 9. 1944*, tamt. č. 212, s. 390 aj.

režim trvale degenerující diktatury ztrácel pružnost manévrování a nakonec ztratil schopnost regenerace. Narůstající krizové jevy nebyl schopen řešit. Novotný svým arogantním a negramotným vystupováním na Slovensku v roce 1963 a později prokazoval totální neznalost slovenských poměrů a svou arogancí urážel citění Slováků, vnášel hluboké rozpory do vztahů mezi českým a slovenským národem, do vztahů úcty a vzájemnosti, které právě A. Dubček od samého počátku svého působení ve vedoucích stranických funkcích bedlivě střežil a o jejichž rozvoj a prohlubování pečoval, a to až do posledních chvil svého života. A to, jak Novotný jednal se Slováký a na Slovensku, bylo totálním krachem jeho „slovenské“ politiky.⁹

V dubnu 1963 se A. Dubček stal prvním tajemníkem ÚV KSS a z této funkce plynulo členství v předsednictvu ÚV KSČ. Začalo se to též projevat. Při projednávání zprávy Pillerovy komise se zasadil o rehabilitaci některých velitelů SNP a obětí procesů s „buržoazními nacionalisty“ na Slovensku. Sjezd slovenských spisovatelů (duben 1963) a následující sjezd novinářů (květen) podrobil zdrcující kritice činnost Viliama Širokého; pootevřely se průzory k nápravě nezákonností na Slovensku. Konečně 20. září na zasedání ÚV KSČ byl Široký ze stranických a státních funkcí odvolán. Dubček tu obhájil částečné uvolnění tiskové svobody. Nyní již neuspěly ani nové pokusy Novotného o umlčení Dubčeka. Nesporně tomuto vývoji přispěla též návštěva N. S. Chruščova a vystoupení na oslavách 20. výročí SNP v Banské Bystrici v srpnu 1964. Chruščov vyslovil souhlas s nastoupenou linií komunistické politiky na Slovensku.

Léta 1964–1967 vyplňovaly vyčerpávající zápasy o ekonomické reformy, o uvolnění cenzury a rozšíření svobody tisku a projevu. To byla druhá oblast sledovaná Dubčekem.

Třetí oblastí Dubčekova vedení KSS a působení v ÚV KSČ byla péče o nápravu vážně narušených česko-slovenských vztahů a vzájemnosti. V zájmu celé československé společnosti bylo dosáhnout vyváženosti ekonomiky a sociální úrovně lidu v obou částech republiky. Vžitý dirigismus Novotného stal se hlavní překážkou progresivního vývoje a naléhavých změn. Přitom Novotný se své pozice a způsobů řízení nehodlal vzdát, ba nehodlal je ani měnit. Ba naopak. Na Dubčekovu kritiku se rozhodl odpovědět přímým útokem a diskvalifikovat jej jako prvního tajemníka ÚV KSS a člena předsednictva ÚV KSČ. Leč jeho pokus zneužít k tomuto

⁹ *Vlastní životopis. Naděje umtrá poslední*, s. 106 n., 116.

cíli sjezdu KSS (duben 1966) již neuspěl.¹⁰ Odvolat Dubčeka se též nepodařilo.

Krizová situace v roce 1967 se dále prohloubila a systémová změna se stala nevyhnutelnou. V červnu 1967 na sjezdu čs. spisovatelů zazněl rozhodný požadavek obnovy demokratických práv v duchu tradice našich národů. Literární noviny byly sice zastaveny prudkou reakcí Novotného, ale čeští kritikové Novotného systému našli svou publikační platformu v Kulturném životě na Slovensku. Za této situace se vypravil Novotný na Slovensko do Turč. Sv. Martina, kam byl jako hlava státu pozván na Matiční oslavy. Nic nepochopil, v ničem se ze svých neúspěchů nepoučil. Tu v Martině, na svaté půdě slovenského obrození znevážil národní tradice a dokonce se dopustil hrubé urážky hostitelů, když odmítl přijmout dar pro svou paní prezidentovou.¹¹ Novotného „slovenská politika“ byla zcela kontraproduktivní a hluboce ublížila česko-slovenské vzájemnosti. Nutně nadcházela chvíle rozhodného střetu o další cestu rozvoje naší společnosti.

Za této situace se Dubček rozhodl na nadcházejícím plénu ÚV KSS nastolit „paletu problémů mezi Bratislavou a Prahou“ a zaujmout stanovisko ke koncepčním otázkám řízení společnosti, k postavení a úloze strany v nové etapě rozvoje socialistické společnosti. Rozhodl se obhajovat reformní úsilí a odmítnout jeho označování za „liberalismus“.¹²

30. října 1967 bylo zahájeno zasedání ÚV KSČ. Dubček ve svém vystoupení hovořil o rostoucí nedůvěře v politiku strany šířící se ve společnosti. Charakterizuje současnou etapu, uvedl, že se strana musí vymanit z myšlení doby boje za socialismus a „osvojit si ideje, teoretické zásady a nový způsob práce, odpovídající nové, podstatně odlišné etapě vývoje“.¹³ Nová etapa vyžaduje sjednocovat jednotlivé sociální skupiny a ne je stále rozdělovat. Přijímat řešení lze jen na základě analýzy a objektivního poznání příčin. Dubček věnoval značnou pozornost otázkám výstavby Slovenska v další etapě jeho zprůmyslnění, což považoval za nejúčinnější prostředek upevnování česko-slovenské vzájemnosti: vytvářet v celé republice a ve všech jejích částech stejné podmínky pro práci a život lidí.

¹⁰ Tamtéž, str. 118.

¹¹ Tamtéž, str. 125.

¹² Č. Císař: *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*, Praha 1998, s. 386. A. Dubček: *Naděje ...*, s. 124. Srv. též V. Kadlec: Dubček 1968, Index – Knižnice Listů, s. d. et 1., str. 20.

¹³ Tamtéž, str. 21.

Konečně prohlubování socialistické demokracie je jedinou efektivní cestou k jednotě pracujících.¹⁴ V nebyvale ostré diskusi se za Dubčeka a jeho kritiku postavila většina členů ÚV. Jednání ÚV pokračovalo v prosinci (19.–21.). Před jeho shromážděním se znenadání v Praze objevil (8.–9.) Brežněv, aby znesvářené tábory usmířil. Leč jeho mise již byla bez účinku. Osud Novotného a jeho kamarily byl zpečetěn a začala sílit naděje na svobodnější život. Prosincové plénum ÚV rozhodlo o rozdělení nejvyšších funkcí ve státě a 5. ledna byl prvním tajemníkem ÚV KSČ zvolen A. Dubček. Tak 5. leden 1968 otevřel dveře Pražskému jaru.¹⁵ Od počátku bylo jasné, že novou reformní politiku bude muset projednat a schválit nový sjezd strany. Zvítězila pravda, právo a poznání jako fundament dalšího vývoje socialismu, který nelze odlučovat od demokracie a svobody. A jako první bylo obnoveno právo vycestovat, byla zrušena cenzura a obnovena svoboda projevu a byla oživena komunikace mezi vládou, stranou, institucemi a občanem.

Po celou dobu raného období Pražského jara (do dubna) bylo nutno svádět permanentní boj s konzervativními členy ÚV a zároveň obhajovat naši novou cestu i připravovaný program Jara – Akční program – před „radami“, kritikou a souzením ze strany jednotlivých členů Varšavské smlouvy, které završil drážďanský „tribunál“ 23. března.

Pod tlakem veřejnosti byli vyměňováni (odstupovali) členové ÚV KSČ a 28. března odstoupil z funkce prezidenta též A. Novotný. 30. března Národní shromáždění zvolilo do funkce prezidenta Ludvíka Svobodu. Rané období Pražského jara bylo završeno schválením Akčního programu na počátku dubna 1968. Akční program vrátil socialismu jeho humanistický a demokratický smysl. Stal se východiskem řešení téměř všech základních problémů české a slovenské společnosti. Postuloval decentralizaci a nezávislost vedení podniků a legalizaci malého soukromého podnikání, nastoloval rovnoprávné vztahy všech subjektů v Národní frontě a rozvíjení vzájemného partnerství. Deklaroval svobodu tiskovou a shromažďovací a postuloval respektování a dodržování ústavních svobod a zákonnosti. Dále program zdůrazňoval bezpodmínečnou nutnost obnovy slovenských národních orgánů a institucí a přebudování státu na federaci rovnoprávných subjektů. Proto se současně rozvinula příprava nové ústavy. Ústavní zákon o federaci měl být vypracován do 20. června a projednán v Národ-

14 Tamtéž, str. 21 n.

15 *Naděje* ..., str. 136.

ním shromáždění u příležitosti 50. výročí vzniku Československa, tj. 28. října 1968.¹⁶ Demokratickým základem jednotlivých kapitol se stal Akční program, nejvýznamnější počín Pražského jara, který měl význam mezinárodní – byl totiž prvním programem demokratického socialismu.

Okupace ČSR vojsky Varšavské smlouvy znemožňovala realizaci přijatého programu a práce na přípravě ústavy byly přerušeny. Leč ani okupace ČSR neumlčela Dubčekovu obhajobu Programu. Na listopadovém zasedání ÚV (14. 11.) ve svém odvážném a promyšleném vystoupení varoval před neblahými důsledky, opustíme-li specifickou cestu a základní zásady AP.¹⁷ Byla provedena pouze federalizace státu, a to od 1. ledna 1969. Národní shromáždění se transformovalo na Federální o dvou komorách (Sněmovna lidu a Sněmovna národů). Sněmovna národů byla rozdělena do dvou sekcí a o každém zákoně se tu hlasovalo zvlášť. Tím se mělo zamezit majorizaci méně početné slovenské sekce.

Již od ledna 1969 se začaly projevovat postupně sílící symptomy nástupu normalizace a souběžně vzrůstal tlak na odchod reformistů z politického života. 17. 4. oznámil své rozhodnutí vzdát se funkce prvního tajemníka Dubček a 19. 4. byl na jeho místo zvolen G. Husák, člověk bez skrupulí. Dveře normalizace se otevřely dokořán.¹⁸ Netrvalo dlouho a Dubček i AP se staly terčem nechutné kampaně, za níž se stupňovala psychóza mstivého účtování. Dubček se rázně ohradil proti nechutné kampani v dopise Husákovi z 26. srpna 1969.

Dubnové plénum ÚV bylo počátkem cesty k obnově sovětského modelu socialismu s rysy absolutistického režimu. Dubček se stal předsedou Federálního shromáždění. Leč ani tu jej dlouho neponechali, neboť již 15. 10. byl této funkci zbaven. Bezskrupulózní Husák se musel zbavit vedoucí osobnosti Pražského jara, požívajícího velkou autoritu doma i v zahraničí. Dubčeka „odsunuli“ jako velvyslance do Turecka s nadějí, že emigruje, neboť nebylo tajemstvím, že mu azyl nabídla Itálie, Francie, Austrálie, Švédsko aj. Na diplomatickém postu Dubček dlouho nepobyl. Již 24. června 1970 byl odvolán. Návrat domů si však musel doslova vybojovat. Byl nucen si důvěrně zajistit místo v letadle maďarských aerolinií k letu do Budapešti. Leč zde již na něj čekalo diplomatické pražské auto a odvezlo jej přímo do Prahy. Tu v Praze mu oznámili vyloučení z KSČ a ze všech

¹⁶ *Naděje* ..., str. 165. Srv. též Kadlec, Vl., cit. dílo str. 40 a n.

¹⁷ Kadlec, Vl. cit. dílo, str. 130 – 137, 168 a n.

¹⁸ *Naděje* ..., str. 242 – 248; Císař, Č., cit. dílo, str. 549 n.

veřejných a politických funkcí. Bezcitné a bezohledné bylo jednání vůči Dubčekově manželce, která zůstala v Ankaře sama a jen s pomocí místních přátel se jí podařilo zajistit odvoz soukromých věcí.

Husákův represivní režim se nespokojil jen sociálním postihem Dubčeka, ale Státní bezpečnost vytvořila kolem celé rodiny neviditelnou stěnu bezpečnostní „ochrany“ a rodina byla „vázňom na slobode“.¹⁹ Dubčekovi zakázali i služební cesty v zájmu podniku, v němž pracoval, jeho byt byl odposloucháván, lázeňská péče jeho choré manželce odepřena. Nyní musel bojovat za svá prostá občanská práva a svobodu. V roce 1974 zaslal Federálnímu shromáždění, Slovenské národní radě a Husákovi (a dalším institucím) různá podání, v nichž protestoval proti omezování občanských práv Státní bezpečností. Poukazoval na trvalé sledování a šikanování své rodiny, jakož i osob z okruhu přátel a známých. V dopise provedl kritickou analýzu normalizačního procesu, který vede společnost do krize. Psal o vedení sociální a psychologické války vůči celé rodině a okolí. Odsuzoval terorizování bývalých členů strany a ohrožení jejich sociální existence. Netajil se tím, že zvláště těžce nesl odumírání hlavní funkce strany, politické práce. Kritizoval, že se strana opírá výlučně o své mocenské postavení. Znovu tu odsoudil vstup vojsk pěti států Varšavské smlouvy a napsal: „Jestliže se vstup vojsk Varšavské smlouvy uskutečnil na pozvání samozvané skupiny, jak to uveřejnila oficiální agentura Sovětského svazu, potom šlo přinejmenším o frakcionářský čin a o urážku a potupení, morální ponížení celé strany a našich národů... Ačkoliv se dnes ohánějí leninismem, jeho principy demokratické většiny hodili přes palubu. Sáhli ke krajnosti, která nemá v komunistickém hnutí obdobu – počínaje zatýkáním vedoucích oficiálních představitelů prostřednictvím zakuklené skupiny Státní bezpečnosti v ministerstvu vnitra až k potupnému likvidování politiky, která byla lidem přijata...“ Dále se znovu vrací k národním specifickým, když píše: „... Naléhavá je otázka, jaké nebezpečí pro stranu a pro vývoj socialismu může mít nerespektování zvláštností jednotlivých zemí. Praxe socialistické výstavby v některých zemích potvrzuje, že porušení této zásady může mít nesmírně vážný dopad na stranu a na osud socialismu samého...“²⁰ A znovu se vrací k národnostní problematice. Její opti-

¹⁹ T. Michalová: *Dubček známý – neznámý*, Bratislava 1993, str. 12.

²⁰ Kadlec, Vl., cit. dílo str. 175 a n.

mální řešení spatřoval ve federativním svazku rovnoprávných subjektů s maximální vnitřní demokratičnosťou.²¹

Na porušování základních lidských práv ze strany StB zasílal stížnosti Generální prokuratuře, Nejvyššímu soudu, na které sporadické odpovědi popíraly kauzu stížnosti. Po listopadovém dopisu (stížnosti ÚV) se diskrétní pronásledování změnilo na zcela neskrývané hlídání a ostré útoky v tisku a v propagandě. „Vynikal“ zvláště útok G. Husáka, toho Husáka, který v r. 1969 Dubčeka ujišťoval, že stojí a padá s ním. Jeho výrok „nech si ide do Švédska“ – toť vizitka jeho charakteru.²² Je to žalostný obraz doby, v níž politik, hledající východisko z krize socialismu sovětského typu a nalézající je v demokratickém socialismu, politik evropského formátu, je na domácí půdě vystaven pronásledování a zbaven svobody slova, tištěného projevu, pohybu a jednání, zatímco Evropa s obdivem a úctou ctí jeho odvahu a moudrost, jeho prozíravost. Oč méně si jej vážila a ctíla mocenská elita doby normalizace, o to vřelejší vztah k svému Sašovi projevoval lid všech vrstev a ideových směrů všech národů a národností naší republiky. A nejen to. Zdravili jej obyvatelé italských, španělských, francouzských, švýcarských měst a všude tam, kde se s nimi tak rád setkával. Prožíval převrácený Husův osud – doma kacíf, nestarší evropská univerzita mu dává doktorát honoris causa! Jako by Bologna odčinila Kostnici. Dubčekův inaugurační projev je vroucím vyznáním hlubokého vztahu a úcty k lidu Slovenska a Československa a jeho historii. Hrdě se hlásil k Česko-slovenské republice s přeslavnou Karlovou univerzitou, s historickou Academií Istropolitanou a Komenského univerzitou. Odvolává se na T. G. Masaryka a M. R. Štefánika dodal: „Nechcem povedať, že sme sa celou svojou históriou prebojovali, lepšie by bolo riecť, že sme sa k humanizmu pretrpeli. Hádám, že nepreceňujem charakter oboch našich národov, ak poviem, že v jeho najhlbšom ja, v jeho podstate je zakódovaná vážnosť, úcta k človeku a úcta k veľkým všefudským hodnotám. A vždy po rokoch blúdenia sa vracajú naše národy k tomuto hlboko precítenému zmyslu svojho konania. Stačí také veľké ľudové vzopätie, akým bolo naše obrodné hnutie v roku 1968, aby tieto hlboko prežitú dejinnú skúsenosť vyplávali z vnútra ľudu na povrch, aj k vonkajšiemu prejavu...“ O filozofii své politické praxe uvádí: „Bože, daj mi dosť pokory znášať veci, ktoré

²¹ Tamtéž, str. 178 – 180.

²² *Dubček známý ...*, str. 12. – V letech 1971–1989 Dubček zaslal celkem 20 protestů Generální prokuratuře proti perzekucím ze strany státních orgánů. – *Těž Naděje ...*, str. 269.

meniť nemôžem, daj mi dosť odvahy meniť veci, ktoré meniť môžem, a daj mi dosť rozumu rozlíšiť medzi tými dvoma druhmi vecí...“²³

Udelení čestného doktorátu Boloňské univerzity a možnosť jeho převzetí bylo Dubčekovi předzvěstí nadcházejících proměn a nadějí na osvobození od ponižování, pronásledování a zneuctívání jeho a rodiny ze strany sterilního a parazitujícího normalizačního režimu. Je to ironie osudu, že tomuto odvážnému, v hloubi duše čestnému a poctivému demokratovi a humanistovi, tvůrci politiky Pražského jara zloba doby nedovolila uskutečnit cíl: vytvořit demokratický, sociálně spravedlivý, národnostně rovnoprávný federální stát Čechů a Slováků. Již v únoru 1991 se Alexander Dubček svěřil předsedovi rakouského parlamentu H. Fischerovi se svými obavami ze vzrůstajícího odcizení mezi Čechy a Slováky. Fischer ve své vzpomínce zdůrazňuje, že Dubčekovy sympatie „byly přirozeně na straně Slováků jako slabšího z obou národů, ale rozum ho podněcoval k objektivitě a k realismu, k argumentaci proti rozdělení“.²⁴ Dubčekovo úsilí o realizaci česko-slovenské federace, celá složitost a nakonec neúspěch záměru si zaslouží samostatného pojednání.

²³ H. Maxa: Alexander Dubček..., str. 199.

²⁴ *Dubček známý...*, str. 113